

Šahinšáh

„Příčinou jeho pádu
bylo i to, že neznal
vlastní zemi.“

absynt
prokletí/reportéři

Ryszard
Kapuściński

~~absynt~~

Ryszard Kapuściński Šáhinšáh

přeložili Dušan Provazník
a Helena Stachová

Prokletí reportéři
Absynt 2017

Copyright © by the Estate of Ryszard Kapuściński, 2017.

All rights reserved.

Cover Art © Pavlína Morháčová

Translation © Dušan Provazník, Helena Stachová

Karty, tváře, záhony květin

*Panebože,
já bych chtěl, aby nebyly
ošklivé věci
(z knihy Děti píší Bohu)*

Všude kolem je takový nepořádek, jako by policie právě skončila brutální domovní prohlídku. Všude leží pohozené noviny, stohy místních a zahraničních novin, zvláštní přílohy s velkými, do očí bijícími titulky

ODLETĚL

a velké fotografie hubené protáhlé tváře, z níž lze vyčíst soustředěné úsilí nedat najevo nervozitu ani porážku, tváře s rysy tak uspořádanými, že už vlastně nic nevyjadřuje. A vedle leží exempláře jiných zvláštních příloh pozdějšího data, které triumfálně oznamují

VRÁTIL SE,

a pod tímto titulkem celostránková fotografie patriarchální tváře, přísné a uzavřené, bez nejmenší ochoty něco vyjadřovat.

(Jenže kolik vzrušení, hněvu a hrůzy, kolik požárů bylo mezi tímto odletem a návratem!)

Na každém kroku – na podlaze, na křeslech, na stolku, na psacím stole – jsou rozházené kartičky, kusy papíru, poznámky naškrábané ve spěchu a tak nepořádně, že sám nyní musím dlouho přemýšlet, odkud jsem vypsál větu:

Bude vás lákat a slibovat vám hory doly, ale nenechte se oklamat. (Kdo to řekl? Kdy a komu?)

Anebo červenou tužkou na celou kartičku: Určitě volat 64-12-18 (ale uplynulo již tolik času, že si nemohu vzpomenout, čím to je telefon a proč byl tehdy tak důležitý).

Nedokončené a nedeslané dopisy. Kamaráde, je toho moc, co jsem tu viděl a prožil, a je těžko uspořádat dojmy, které...

Největší nepořádek panuje na velkém kulatém stole: desítky fotografií nejrůznějšího formátu, magnetofonové kazety, kotouče filmů točených amatérskými kamerami osmičkami, bulletiny, fotokopie letáků, všechno nahromaděno, pomícháno bez ladu a skladu jako na bleším trhu. A ještě plakáty, gramofonové desky a knihy, které jsem koupil nebo dostal darem, jedním slovem veškerá dokumentace období, které právě skončilo, ale které lze ještě vidět a slyšet, protože film zachytil rozbouřené řeky lidí; v kazetách mám vzlykot muezzinů, křik vojenských povelů, rozhovory i monology; na fotografiích vzrušené tváře ve stavu extáze.

Při představě, že musím tohle všechno uspořádat a uklidit (neboť se blíží den mého odjezdu), padá na mne nekonečná únava a nechut. Upřímně řečeno, pokaždé, když bydlím v hotelu – což bývá často –, jsem rád, když je v pokoji nepořádek, protože ten alespoň vyvolává dojem určitého života, je náhražkou tepla a intimity, je důkazem (byť iluzorním), že takové cizí a neútné místo, jakým je svou povahou každý hotelový pokoj, bylo přece jen trochu podmaněno a zabydleno. V pedantsky uklizeném pokoji se cítím spoutaný a sám, všechny rovné linie, rohy nábytku, roviny stěn mě svírají. Celá ta lhostejná a upjatá geometrie, ono pracné a pečlivé uspořádání, které existuje jakoby samo pro sebe, beze stopy naší přítomnosti, je mi nepříjemné. Naštěstí stačí několik hodin mého pobytu a mého konání (neuvědomělého většinou, vyplývajícího ze spěchu nebo lenosti) a pořádek se

rozpadá a mizí, všechny předměty dostávají život, začínají se pohybovat z místa na místo, vstupují navzájem do nových vztahů, začíná být těsno a jaksi barokně, a tím i útulně a zabydleně. Člověk si konečně může oddechnout a vnitřně se uvolnit.

Zatím nemám dost sil, abych v pokoji něco udělal, a proto scházím dolů, kde v prázdné ponuré hale pijí čtyři mladíci čaj a hrají karty. Věnují se jakési složité hře, jejíž pravidla nemohu nikdy pochopit. Není to ani bridž, ani poker, ani oko. Hrají mlčky dvěma soubory karet současně a pak najednou jeden z nich se spokojeným výrazem bere všechno. Potom losují, vykládají na stolku desítky karet, přemýšlejí, něco počítají a při počítání se začínají přít.

Tito čtyři lidé (personál recepce) žijí ze mne, já je držím při životě, protože v oněch dnech jsem jediným hostem v hotelu. Kromě nich živím také uklízečky, kuchaře, čišníky, pradleny, zahradníka a myslím, že ještě pár dalších osob a celé jejich rodiny. Tím nechci říct, že by zemřeli hladem, kdybych otálel se zaplacením účtu, ale pro každý případ se snažím platit své účty včas. Ještě před několika měsíci bylo získání hotelového pokoje v tomto městě šťastnou výhrou v loterii. Hotelů je tu sice mnoho, ale zájem byl takový, že si někteří zahraniční návštěvníci najímali lůžka v soukromých nemocnicích, aby měli alespoň střechu nad hlavou. Ale teď obchody skončily, skončila éra snadných peněz a závratných transakcí, místní byznysmeni vtáhli hlavu mezi ramena a zahraniční partneři všeho nechali a ve spěchu odjeli. Najednou vyhasl turistický ruch i veškerý mezinárodní styk. Část hotelů byla vypálena, jiné jsou zavřené nebo prázdné, v jednom si partyzáni zřídili svůj štáb. Město je dnes zaujato samo sebou, nepotřebuje cizince, nepotřebuje svět.

Karbaníci přerušují hru, chtějí mě pohostit čajem. Zde se pije pouze čaj nebo jogurt, žádná káva a ani kapka alkoholu. Za pití alkoholu můžete dostat čtyřicet ran holí, někdy

i šedesát, a pokud vykonává trest křepký silák (obvykle se hole chápou právě takoví), způsobí vám na zádech pořádnou řezničinu. Srkáme horký čaj a hledíme na druhý konec haly, kde stojí pod oknem televizor.

Na obrazovce se objevila tvář Chomejního. Chomejní promlouvá a sedí přitom v prostém dřevěném křesle, jež bylo postaveno na dřevěném pódiu na jednom z náměstí chudé (soudě podle nízkých okolních domů) čtvrti Qomu. Qom je malé bezvýrazné banální město bez půvabu, které leží sto padesát kilometrů jižně od Teheránu v rozpálené pusté a pekelně rozžhavené krajině. Mohlo by se zdát, že tak vražedné klima těžko může napomáhat rozjímání, a přece je Qom místem náboženské horlivosti, bezvýhradné pravověrnosti, mystiky a militantní náboženské víry. V městečku je na pět set mešit a největší duchovní semináře, zde se vedou spory mezi znalci koránu a strážci tradic, zde jednájí letití ajatolláhové, odtud Chomejní řídí Írán. Nikdy neopouští Qom, nejezdí do hlavního města, vůbec nikam nejezdí, nic si nechce prohlédnout, nikoho nenavštěvuje. Kdysi bydlel se ženou a pěti dětmi v domku v úzké, prašné, dusné uličce, kde uprostřed nevydlážděné cesty tekla stoka. Nyní se přestěhoval k dceři do domu s balkonem do ulice. Z tohoto balkonu se Chomejní ukazuje lidem, když se tam shromáždí (nejčastěji jsou to horliví poutníci, kteří navštěvují mešity svatého města, a zejména hrob Neposkvrněné Fátimy, sestry osmého imáma Rezá, kam nemají jinověrci přístup). Chomejní žije jako asketa, v jediném pokoji bez nábytku s holými stěnami a živí se rýží, jogurtem a ovocem. V pokoji je jen lůžko na podlaze a hromada knih. Zde Chomejní přijímá hosty (dokonce i oficiální zahraniční delegace), sedí přitom na pokrývce rozprostřené na podlaze a zády se opírá o stěnu. Z okna pokoje vidí kopule mešit a rozlehlé nádvoří medresy – uzavřený svět tyrkysové mozaiky, modrozelených minaretů, chládku a stínu. Proud hostů se po celý den nezastaví. Když nastane

přestávka, odchází se Chomejní modlit do mešity nebo zůstává doma, aby se věnoval rozjímání nebo aby si prostě zdříml, což je u osmdesátiletého starce přirozené. Trvalý přístup do pokoje Chomejního má jeho mladší syn Ahmad, který je duchovním stejně jako otec. Prvorozený syn, naděje jeho života, zahynul za záhadných okolností. Říká se, že ho úkladně zlikvidovala šáhova policie.

Kamera ukazuje náměstí plné až k okrajům, hlava na hlavě. Ukazuje tváře zvědavé i vážné. Trochu stranou, zřetelně odděleny prázdným prostorem od mužů, stojí ženy zahalené do čádorů. Slunce nesvítí, je zataženo, barva davu je tmavá a tam, kde stojí ženy, černá. Chomejní je jako vždy oděn do tmavého širokého šatu s černým turbanem na hlavě. Má nehybný bledý obličej a šedivou bradu. Když mluví, jeho ruce klidně spočívají na opěradlech křesla, negestikuluje, nenaklání hlavu ani trup, sedí strnule. Občas jen vraští vysoké čelo a zvedne obočí, jinak se nehne ani sval v této odhodlané pevné tváři člověka silné a neúprosné vůle, který nezná ústup, a dokonce možná ani pochybnosti. V tomto obličejí, který se zdá být zformován jednou provždy, neměnně, nepoddávající se žádným emocím a náladám a nevyjadřující nic kromě stavu soustředěné pozornosti a vnitřní koncentrace, jsou jen oči v neustálém pohybu; jejich živý, pronikavý pohled se pohybuje po kučeravém moři hlav, měří hloubku náměstí, odlehlost od jeho břehů a dále pokračuje v podrobné prohlídce, jako kdyby usilovně hledal někoho konkrétního. Slyším jeho monotónní bezbarvý hlas pomalého pravidelného rytmu, hlas silný, ale bez vzletu, bez temperamentu, bez jiskry.

Co říká? ptám se karbaníků, když se Chomejní na chvíli odmlčí a přemýšlí nad následující větou.

Říká, že si musíme zachovat důstojnost, odpovídá mi jeden z hráčů.

Kameraman přejíždí nyní na střechy okolních domů, kde stojí mladíci se samopaly, na hlavách šátky z kostkované látky.

A co říká teď? ptám se znovu, protože nerozumím jazyku fársí, kterým mluví ajatolláh.

Říká, že v naší zemi není místo pro cizí vlivy.

Chomejní mluví dál, všichni mu pozorně naslouchají, na obrazovce je vidět, jak někdo utiňuje děti tísnící se kolem pódia.

Co říká? ptám se po chvíli znovu.

Říká, že nám nikdo nebude v našem domě vládnout ani nám nic vnucovat, a říká: chovejte se k sobě jako bratři, buďte jednotní!

To je všechno, co mi mohli říct svou lámanou a chaotickou angličtinou. Každý, kdo se učí anglicky, by měl vědět, že dorozumět se tímto jazykem ve světě je stále obtížnější. Podobně je stále těžší domluvit se francouzsky a vůbec jakýmkoli jazykem, který pochází z Evropy. Kdysi panovala Evropa nad světem, posílala na všechny kontinenty své kupce, vojáky, misionáře a úředníky, vnucovala jiným své zájmy a kulturu (kulturu ve značně problematické podobě). I v tom nejzapadlejším koutě světa patřila znalost některého evropského jazyka k dobrému tónu, svědčila o dobré výchově, často byla životní nutností, podmínkou společenského vzestupu nebo kariéry, nebo aspoň podmínkou, aby vás považovali za člověka. Evropským jazykům se vyučovalo v afrických školách, hovořilo se jimi v exotických parlamentech, užívalo se jich v obchodu i v úřadech, u asijských soudů a v arabských kavárnách. Evropan mohl cestovat po celém světě a cítit se přitom jako doma, všude mohl říct svůj názor a rozumět tomu, co říkají ostatní.

Dnes je svět jiný, na zeměkouli rozkvetly stovky patriotismů, každý národ by chtěl, aby jeho země byla jen jeho majetkem, uspořádaným podle domácích tradic. Každý národ má dnes rozvinuté ambice, každý je (nebo chce být) svobodný a nezávislý, váží si vlastních hodnot a vyžaduje jejich respektování. Je možné pozorovat, jak se všichni stali v této

věci citlivými. Dokonce ani malé a slabé národy (ty ostatně zejména) nechtějí být poučovány a bouří se proti těm, kteří by jim chtěli vládnout a vnucovat své hodnoty (často opravdu pochybné). Lidé mohou obdivovat sílu, ale raději ji obdivují z dálky a nechtějí, aby byla zkoušena na nich. Každá síla má svou dynamiku, svou expanzivní a panovačnou tendenci, svou topornou neodbytnost a přímo utkvělou potřebu položit toho slabšího na lopatky. V tom se projevuje zákon síly, všichni to vědí. Ale co může dělat ten slabší? Může se pouze izolovat. Aby se v tomto přeplněném a vnucujícím se světě ubránil, aby se udržel na hladině, musí se ten slabší nějak odlišit, zůstat stranou. Lidé se obávají, že budou pohlceni, oškubáni, že jim bude předepsán stejný krok, tváře, pohled i řeč, že je naučí stejně myslet a reagovat, že jim přikážou prolévat krev za cizí věc, a nakonec je stejně zničí. Odtud jejich nesouhlas a vzpoura, jejich boj o vlastní existenci, a tedy také o vlastní jazyk. V Sýrii zastavili francouzský deník, ve Vietnamu anglický a nyní přestaly vycházet francouzské a anglické noviny i v Íránu. V rozhlase a televizi užívají jen svého jazyka, fársí. Na tiskových konferencích také. Kdo nerozumí fársí, riskuje vězení, protože například nedokáže přečíst na obchodě s dámskou konfekcí v Teheránu nápis: Mužům vstup do této prodejny zakázán pod trestem vězení. Zahyne ten, kdo nedokáže přečíst nápis před Isfahánem: Vstup zakázán! Miny!

Kdysi jsem vozil po světě malé kapesní tranzistorové rádio a z poslechu místních stanic bez ohledu na kontinent jsem se mohl dozvědět, co se děje na naší zeměkouli. Dnes mi je toto kdysi tak užitečné rádio k ničemu. Když otáčím knoflíkem, ozývají se desítky stanic v desítkách různých jazyků, z nichž nerozumím ani slovo. Jsem o tisíc kilometrů dál a znovu slyším desítku nesrozumitelných stanic. Co když říkají, že peníze, které mám v kapse, ode dneška neplatí? Co když oznamují, že vypukla velká válka?

Stejně je tomu s televizí.

Na milionech obrazovek celého světa je vidět každou hodinu nekonečný počet lidí, kteří nám něco říkají, o něčem nás přesvědčují, gestikulují a mění výraz tváře, rozčilují se, usmívají, pokyvují hlavou, ukazují prstem, a my nevíme, o co jde, co po nás chtějí, k čemu nás vyzývají. Jako kdyby to byli návštěvníci ze vzdálené planety, jakási velká armáda reklamních agentů z Venuše nebo z Marsu, a přitom jsou to naši bratři, příslušníci našeho druhu, jsou to tytéž kosti, táž krev, také pohybují ústy, také je slyšet hlas, a nerozumíme ani slovo. V jakém jazyce se bude odehrávat univerzální dialog lidstva? Několik set jazyků bojuje o uznání a vzestup, vznikají jazykové bariéry, zvětšuje se vzájemná nesrozumitelnost a hluchota. Nedá se to zastavit.

Po krátké přestávce (o přestávce ukazují květinové záhony, mají tu velmi rádi květiny, hrobky jejich největších básníků jsou umístěny v bujných barevných zahradách), na obrazovce je fotografie mladého muže. Ozývá se hlas moderátora.

Co říká? tážu se svých karbaníků.

Uvádí jméno. A říká, kdo to byl, dostávám odpověď.

Pak se objevují další a další fotografie. Jsou to snímky ze studentských legitimací, obrázky v rámečku, fotografie pořízené automatem, záběry na pozadí vzdálených ruin, objevuje se i rodinné foto se šipkou ukazující na sotva viditelnou dívku, aby bylo jasné, o kom je řeč. Každou fotografií vidíme pár okamžiků, je slyšet seznam jmen, který předčítá moderátor.

Rodiče prosí o informace.

Prosí o ně již několik měsíců v naději, kterou již nikdo kromě nich patrně nemá. Zahynul v září, v prosinci, v lednu, tedy v měsících nejtěžších bojů, kdy nad íránskými městy šlehalo do nebe nehasnoucí požáry.

Zřejmě šli v prvních řadách demonstrací rovnou do palby kulometů. Anebo si je z okolních střech vzali na mušku

elitní střelci. Můžeme se domýšlet, že každou z těchto tváří vidělo naposled oko vojáka, který na ni zamířil.

Film se dále odvíjí, je to každodenní dlouhý program, z něhož slyšíme věčný tón moderátora a setkáváme se stále s dalšími lidmi, kteří již nežijí.

Na obrazovce se znovu objevují záhony květin a za chvíli začíná další část večerního vysílání. Jsou to opět fotografie, ale tentokrát docela jiných lidí. Nejčastěji jsou to postarší pánové zanedbaného zevnějšku, ledabyly oblečení (pomačkané límečky a plátěné bundy), se zoufalstvím v očích a propadlými tvářemi, neoholení, mnozí s několikadenními vousy. Každý má na krku pověšenou velikou ceduli z tvrdého papíru se jménem. Když se nyní objevila další tvář, jeden z karbaníků říká: „Hele, to je on,“ a všichni se pozorně zahleděli na obrazovku. Hlasatel čte o každém osobní údaje a říká, jaké zločiny spáchal. Generál Muhammad Zand dal rozkaz k palbě do bezbranných demonstrantů v Tabrízu, výsledkem byly stovky zabitých. Major Husajn Farzin mučil vězně, vypaloval jim oční víčka a trhal nehty. Před několika hodinami – říká hlasatel – na nich popravčí četa islámských milicí vykonala rozsudek tribunálu.

Za této přehlídky dobrých a zlých nepřítomných je v hale dusno a těžko – a odvěké kolo smrti se točí dál a předhazuje stovky dalších fotografií (vybledlých i docela čerstvých, těch školních i těch z vězení). Postupující a co chvíli se zastavující procesí nehybných mlčenlivých tváří začíná nakonec působit depresivně, ale současně sugestivně, a já mám najednou pocit, že za chvíli uvidím na obrazovce snímky svých sousedů z hotelové haly a potom i svou vlastní fotografii a že uslyším, jak hlasatel čte naše jména.

Vracím se nahoru, procházím prázdnou chodbou a zamýkám se ve svém pokoji plném krámů. Odněkud z neviditelného města je slyšet jako obvykle v tuto dobu zvuk střelby. Pravidelně se tu střílí každou noc, začíná se vždy kolem

deváté hodiny, jako by to bylo dáno nějakým starým zvykem nebo úmluvou. Potom město na chvíli ztichne, ale poté se zase ozvou výstřely, a dokonce dunivé exploze. Nikdo se tím nevzrušuje, nikdo tomu nevěnuje pozornost ani se necítí ohrožen (nikdo kromě těch, které zasáhnou kulky). Od poloviny února, kdy ve městě vypuklo povstání a dav vybral armádní sklady, je Teherán ozbrojen, nabit elektrinou. Pod pláštěm noci se v ulicích a v domech odehrávají zákeřná dramata, podzemí, které se za dne skrývá, zvedá hlavu, maskované bojůvky vyražejí do ulic města.

Nepokojné noci odsuzují lidi k nedobrovolnému pobytu v domech zamčených na čtyři západy. Policejní hodina oficiálně vyhlášena není, ale pohybovat se po ulicích od půlnoci do úsvitu je obtížné a riskantní. V oněch hodinách je přikrčené a znehybnělé město v rukou islámských milicí nebo nezávislých bojůvek. V obou případech jsou to skupiny dobře vyzbrojených mladíků, kteří na nás stále míří pistolemi, na všechno se vyptávají, radí se mezi sebou a někdy pro všechny případy odvádějí zadržené do vězení, odkud je potom obtížné se dostat. Navíc nikdy nevíme jistě, kdo jsou ti, co nás odvádějí do vězení, nemají žádné rozlišovací znamení, uniformy nebo čepice, opasky nebo odznaky, jsou to prostě ozbrojení civilisté, jejichž moc musí člověk bez ptaní a bez váhání uznat, pokud mu záleží na životě. Ale po několika dnech se v tom začínáme orientovat a umíme rozlišovat. Tamten elegantní pán, který tu kráčí ulicí ve svátečním obleku s bílou košilí, pečlivě vybranou kravatou a puškou přes rameno, je určitě milicionář některého ministerstva nebo jiného ústředního úřadu. Zato mladík s maskou na obličejí (vlněná punčocha přetažená přes hlavu s vystřiženými otvory pro oči a ústa) je místní fedajín, kterého nesmíme znát ani od vidění, ani podle jména. Nevíme jistě ani to, kdo jsou muži v zelených amerických bundách, kteří se kolem řítí v automobilech, z jejichž oken ční hlavně samopalů. Možná

jsou to milicionáři, možná jedna z opozičních bojůvek (náboženští fanatici, anarchisté, zbytky šáhovy tajné policie Savak), kteří se ženou se sebevražedným odhodláním provést sabotáž nebo pomstu.

Nakonec je nám vlastně jedno, kdo nám připravil léčku a do čí pasti (úřední nebo nelegální) padneme. Nikdo se to také nenamáhá rozlišovat, lidé se spíše snaží vyhnout se podobným překvapením a raději se zabarikádují na noc ve svých domech. Můj hotel je také zavřený (právě teď se ozvěny výstřelů prolínají v celém městě s rachotem stahovaných žaluzií a boucháním vrátek a dveří). Nikdo nepříjde, nic se dít nebude.

Nemám s kým promluvit, sedím sám v prázdném pokoji, prohlížím si fotografie a poznámky rozložené na stole, přehrávám si rozhovory z magnetofonových pásků.

Daguerrotypie

*Milý Panebože,
vkládáš vždycky správné duše
do správných lidí?
Nemýlíš se nikdy, že ne?
(z knihy Děti píší Bohu)*

FOTOGRAFIE (1)

Je to nejstarší fotografie, jakou se mi podařilo získat, je na ní voják držící v pravé ruce řetěz a na řetězu je připoután člověk. Voják i člověk na řetězu soustředěně hledí do objektivu, je zřejmé, že je to pro ně závažná chvíle. Voják je starší muž nízkého vzrůstu, je to typ prostého a pokorného vesničana, má na sobě příliš velkou a špatně ušitou uniformu, kalhoty zvarhanělé jako harmoniku, nakřivo nasazenou velkou čepici přidržují odstávající uši. Vypadá vcelku komicky, připomíná Švejka. Člověk na řetězu (tvář vyhublá, bledá, zapadlé oči) má na hlavě obvaz, zřejmě je zraněn. Text pod snímkem praví, že voják je dědeček šáha Muhammada Rezá Pahlavího (posledního vladaře Íránu) a raněný muž je vrah šáha Nasreddina. Fotografie musí tedy pocházet z roku 1896, kdy byl Nasreddin po devětačtyřiceti letech panování zavražděn.

Dědeček i vrah vypadají unaveně a není divu, už několik dní putují z Qomu na místo veřejné popravy, do Teheránu. Vlečou se ospale prašnou cestou v dusném rozpáleném

vzduchu, voják vzadu a vyhublý vrah vpředu na řetězu tak, jak vodívali komedianti cvičeného medvěda a v městečkách, jimiž procházeli, předváděli zábavnou podívanou, která přinášela živobyť jim i zvířatům. Teď jsou dědeček a vrah unaveni, stále častěji si stírají pot z čela, vrah si občas postěžuje, že ho bolí poraněná hlava, ale většinou oba mlčí, neboť koneckonců není o čem mluvit – jeden zabil a druhý ho vede na smrt. V těch dobách je Persie zemí zdrcující bídy, nejsou tu železnice, koňská spřežení má jen šlechta, takže ti dva musí putovat ke vzdálenému cíli pěšky, jak určil výrok soudu a rozkaz.

Občas narazí na pár hliněných chatrčí. Zbídačelí a otrhaní vesničané sedí opření o zdi, nečinně a nehybně. Když však zahlédnou vězně s doprovodem přicházet po cestě, objeví se v jejich očích záblesk zájmu, vstávají ze země a shlukují se kolem zaprášených poutníků. Koho to vedete, pane? ptají se nesměle vojáka. Koho vedu? opakuje voják otázku a chvíli mlčí pro větší efekt a napětí. Tohle je, říká a ukazuje přitom na vězně, šáhův vrah! V dědečkově hlase zní neskrývaná hrdość. Vesničané hledí na vraha se směsicí strachu a obdivu. Protože zabil tak velkého pána, zdá se jim i člověk na řetězu svým způsobem veliký, jako by tímto zločinem postoupil do vyššího světa. Nevědí, zda mají planout rozhořčením, nebo před ním padnout na kolena. Mezitím voják přivazuje řetěz ke kůlu u cesty, sundává z ramene pušku (je dlouhá až na zem) a vydává vesničanům rozkazy: mají přinést vodu a něco k jídlu. Vesničané se škrábou za ušima; ve vesnici není nic k jídlu, panuje hlad. Dodejme, že voják je vesničan jako oni, ani on nemá vlastní jméno, jako jména užívá názvu své vesnice Savad-Kuhi, má však uniformu a pušku a je vyznamenaný tím, že vede šáhova vraha na popravu. A tak využívá svého nynějšího vysokého postavení a ještě jednou přikazuje vesničanům přinést vodu a jídlo, protože mu už hlady kručí v břicho a kromě toho nemůže připustit,

aby člověk na řetězu umřel žízni a vyčerpáním, to by se pak v Teheránu musela odvolat tak mimořádná podívaná, jako je věšení vraha samého šáha na přeplněném náměstí.

Vystrašení vesničané, bez milosti popoháněni vojákem, přinesou nakonec to, co mají, čím se sami živí: jsou to ze země vytahané zvadlé kořínky a plachta usušených sarančat. Dědeček a vrah usedají ve stínu k jídlu, s chutí chroupají sarančata, plivají stranou křídélka, popíjejí vodu a vesničané se na ně mlčky a závistivě dívají.

Když nastává soumrak, vybere si voják nejlepší chatrč, vyžene z ní majitele a změní ji v dočasné vězení. Sám se omotá řetězem, k němuž je připoután zločinec (aby mu neutekl), oba se natáhnou na hliněnou podlahu černou od švábů a zmoření mnohahodinovým putováním v žáru rozpáleného dne upadají do hlubokého spánku. Ráno vstanou a vyrazí na další cestu k cíli stanovenému výrokem soudu a rozkazem, tedy na sever, do Teheránu, stejnou pustinou, stejným tetelícím se vedrem. Jdou stejně jako dosud – vpředu vrah s ovázanou hlavou, za ním se houpá železný ohon řetězu, který přidržuje ruka vojáka, a nakonec voják sám, ve špatně ušité uniformě a tak směšný s křivě nasazenou čepicí a odstávajícíma ušima, že mi vždycky znovu připomíná Švejka, jako když jsem ho poprvé spatřil na fotografii.

FOTOGRAFIE (2)

Na jiném snímku vidíme mladého důstojníka perské kozácké brigády. Stojí u kulometu a vysvětluje kolegům, jak tato smrtonosná zbraň funguje. Jelikož je na snímku modernizovaný model kulometu Maxim z roku 1910, musí i fotografie pocházet z tohoto období. Mladý důstojník (ročník 1878) se jmenuje Rezá chán a je synem vojáka, kterého jsme před několika lety na poušti viděli vést na řetězu šáhova vraha.

Když oba snímky porovnáme, hned si povšimneme, že na rozdíl od otce je Rezá chán postavou obr. Převyšuje své kolegy nejméně o hlavu, má široký hrudní koš a vypadá jako silák, který bez obtíží láme podkovy. Přísný výraz obličeje, chladný pronikavý pohled, široké masivní tváře, semknuté rty, na nichž není ani náznak úsměvu. Na hlavě má kozáckou papachu z černého persiánu, neboť jak jsem již řekl, je důstojníkem perské kozácké brigády (jediné armády, kterou šáh tehdy měl), již velí carský plukovník z Petrohradu Vsjevolod Ljachov. Rezá chán je oblíbencem plukovníka Ljachova, který má rád rozené vojáky, a náš mladý důstojník je typ rozeného vojáka. Vstoupil do brigády jako čtrnáctiletý chlapec, analfabet (ostatně pořádně číst a psát se nenaučil do smrti), a díky své poslušnosti, kázni, rozhodnosti a vrozené inteligenci a také díky tomu, co vojáci nazývají velitelskými schopnostmi, postupně šplhá po stupíncích vojenské kariéry. Nejrychleji však postupuje po roce 1917, kdy šáh začne podezírat Ljachova (zcela neprávem) ze sympatií k bolševikům, propustí ho ze služby a pošle zpět do Ruska. Plukovníkem se stává Rezá chán, je velitelem kozácké brigády, kterou teď mají pod palcem Angličané. Na jedné recepci britský generál Sir Edmund Ironside naznačil, stoje přitom na špičkách, aby dosáhl Rezá chánovi k uchu: Plukovníku, jste mužem velkých možností! Vycházejí do zahrady, procházejí se a generál mu vnukne nápad na státní převrat a tlumočí mu k tomu požehnání Londýna.

V únoru 1921 vstoupí Rezá chán v čele svých kozáků do Teheránu. Zatkne politiky v hlavním městě (je zima, sněží, politici si stěžují na chlad a vlhkost věžeňských cel), jmenuje novou vládu, v níž je sám ministrem války a později ministerským předsedou. Poslušné Ústavodárné shromáždění (které se bojí plukovníka a jeho Angličanů) prohlásí v roce 1925 kozáckého velitele šáhem Persie. Od té chvíle se náš mladý důstojník, který tak dobře zná zásady činnosti

modernizovaného modelu kulometu Maxim z roku 1910, nazývá šáhem Rezá Velikým, Králem králů, Stínem Všemohoucího, Zástupcem Boha, Středobodem všemohára a zakladatelem dynastie Pahlaví. Ta začala jeho osobou a osud tomu chtěl, aby skončila osobou jeho syna, který ve stejné chladném zimním jitra, v jakém otec dobyl hlavní město a trůn, jenže o osmapadesát let později, opustil palác a Teherán a odletěl moderním tryskovým letadlem k netušené budoucnosti.

FOTOGRAFIE (3)

Mnohé pochopí ten, kdo si pozorně prohlédne fotografii otce a syna z roku 1926. Otcí bylo tehdy čtyřicet osm let, synovi sedm. Kontrast mezi nimi je v každém směru udivující: masivní, silná postava šáha, který stojí zachmuřený, neústupný, s rukama v bok, a vedle něho, sotva otcí po pás, útlá a drobná postavička chlapce, který je bledý, má trému a poslušně stojí v pozoru. Oba jsou oblečeni do stejných uniforem, mají stejné čepice, boty, opasky i stejný počet knoflíků – čtrnáct. Tato identičnost oděvu byl nápad otce, který chce, aby mu syn, který je od přírody jiný, byl co nejvíc podobný. Syn tento záměr cítí, a i když je od narození slabý, labilní a nejistý, bude se snažit za každou cenu napodobit bezohlednou a despotickou otcovu osobnost. Od této chvíle se v chlapci začnou rozvíjet a koexistovat dvě povahy: jeho vlastní a ta napodobovaná, jeho vrozená a ta otcovská, která začne nabývat díky chlapcově ctižádosti. Nakonec ho otec úplně ovládne, takže když po letech sám usedne na trůn, bude podvědomě (ale často i vědomě) napodobovat otcovo chování, a dokonce ještě na konci své vlády se bude odvolávat na jeho vladařskou autoritu.

Zatím otec začíná vládnout s celou svou vrozenou energií a elánem. Má v sobě vypěstované vědomí o svém poslání